

УДК 657.6:330.131.7

Артюх О. В.

*кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту
Одеського національного економічного університету*

Белінська О. В.

*кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту
Одеського національного економічного університету*

Artyux O. V.

*PhD in Economics,
associate professor, assistant professor
of the department of accounting and audit,
Odessa National Economic University*

Belinskaya O. V.

*PhD in Economics,
associate professor, assistant professor of the department
of accounting and audit,
Odessa National Economic University*

ПОНЯТТЯ «РИЗИК» У СФЕРІ ПОДАТКОВОГО АУДИТУ

Анотація. У статті на підставі аналізу законодавчих, інших нормативно-правових актів, наукових здобутків попередників досліджено проблемні аспекти усвідомлення дефініції «ризик» та компонентів ризику у сфері функціонування податкового аудиту. Розглянуто ідентифікацію аудиторського ризику в контексті впливу на його компоненти зовнішніх та внутрішніх чинників. Зазначено, що усвідомлення ризику в рамках функціонування податкового аудиту має відбуватися на підставі комплексного підходу з розкриттям ґносеологічних, онтологічних аспектів та логіки його історичного розвитку.

Ключові слова: податковий аудит, аудиторський ризик, компоненти ризику, ідентифікація та оцінювання ризику, вплив чинників, модифікація.

Вступ та постановка проблеми. Податковий аудит як різновид аудиту має базуватися на ризик-орієнтованому підході, тому дослідження ризику в теорії та практиці податкового аудиту є надзвичайно важливим на даному етапі його становлення та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні в науковій сфері існує чимало досліджень поняття «ризик» у загально філософському напрямі з розкриттям ґносеологічних, онтологічних аспектів, виявленням його генези та логіки історичного розвитку. Вельми корисними у частині співставлення та узагальнення підходів фундаторів економічної теорії (у рамках класичної та неокласичної ідей ризиків) та їх послідовників щодо розкриття природи ризику, еволюції його становлення є праці сучасників: О.І. Баланської, А.В. Панченко, В.М. Мельника, Г.М. Коломієць, Ю.Г. Гузєнкова, В.І. Надраги, Р.С. Яресько та ін. Проблемні аспекти визначення ризику як об'єктивно-суб'єктивної категорії різних галузей знань (з урахуванням надбань у сфері юриспруденції, економіки, управління, соціології, психології та інших наук) досліджували В.В. Бондарчук, В.О. Пономаренко, С.П. Протасовицький та інші науковці. Концептуальні засади управління ризиком (ризик-менеджменту) розкривали І.І. Воробець, А.М. Михайлов, М.Ю. Галич, І.М. Посохов, Ю.В. Жадан та інші дослідники. Розроблення методики комплексної оцінки ризиків господарської діяльності підприємств та визначенням ефекту від упровадження методів зниження ризиків на прикладі підприємств Одеського регіону займалися дослідники К.Д. Семенова та К.І. Тарасова. Безумовно, такі авторські здобутки збагачують науковий пошук у заданій системі відліку та уможливають подальші

дослідження ризику як поняття у сфері функціонування податкового аудиту.

Метою даної роботи є розкриття концептуальних, теоретико-методологічних засад ризику в умовах імплементації податкового аудиту.

Результати дослідження.

Ризик є поняттям багатограним, фактично впровадженим у всі сфери життєдіяльності суспільства. Саме через те цілком логічно розглядати ризик як категорію універсальну, зокрема не тільки як філософську, а й як суспільно-історичну, соціально-правову, економічну. Економічна природа ризику розкривається у багатьох наукових роботах. Так, на підставі ретроспективного огляду праць учених-економістів стосовно визначення ризиків, проблем їхнього еволюційного розвитку низка вітчизняних дослідників запропонувала власний підхід до розуміння сутності ризиків у системі економічних відносин, відокремлюючи та систематизуючи за різноманітними ознаками саме економічні ризики як найбільш значимі (В.С. Крупін, Р.Ю. Злидник, М.О. Левченко, Л.М. Радзіховська, О.В. Івашук, Д.С. Сапліна, Н.А. Сирончук) із подальшим розподілом на ризики: підприємницькі (І.В. Чуприна); фінансові (Т.А. Мулик, Я.І. Мулик); інформаційні (О.О. Нестеренко); податкові (В.С. Альошкін, Г.С. Ліхоносова, М.Ф. Сафонова).

У рамках даного дослідження першочерговий інтерес становить ризик саме в системі економічних відносин, його сучасне усвідомлення під час реалізації контрольної функції управління (зокрема, економічний контроль → фінансовий контроль за видами) господарчою одиницею.

Для більш детального пояснення економічної сутності ризику слушним здається покрокове розкриття

обов'язкових ознак категорії «ризик», яке дає змогу встановити, що в системі економічних відносин невизначеність майбутніх дій є вихідною передумовою виникнення ризику (потенційної небезпеки чи потенційної можливості), який реалізується через певні (ризиковані) дії. Результатом таких дій стають наслідки: негативні, позитивні, «нульові», що визначаються та аналізуються на мікро-, мезо-, макrorівнях. Управління ризикованими операціями має здійснюватися на всіх етапах існування ризику (планування → реалізація → результат) шляхом його ідентифікації, оцінювання, контролю, моніторингу, розроблення заходів щодо мінімізації ризику та за допомогою іншого методичного інструментарію у системі управління суб'єктами господарювання (рис. 1).

Саме за такою логікою, на наше переконання, варто усвідомлювати ризики у сфері податкового аудиту. Разом із цим, якщо звернутися до законодавчих актів України в контрольній сфері, не можна не помітити, що ризик як поняття у цілому тлумачиться однозначно: як небезпека/загроза чи ймовірність виникнення негативних наслідків. Так, у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» термін «ризик» наводиться лише для суб'єктів первинного фінансового моніторингу та трактується у вузькому контексті як «небезпека (загроза, уразливі місця)» бути використаними з метою легалізації (відмивання) доходів ... під час надання ними послуг відповідно до характеру їх діяльності», втім, як і інші терміни, похідні від поняття «ризик»: «управління ризиками», «національна оцінка ризиків», «високий ризик», «неприйнятно високий ризик» [1], «критерій ризику», «оцінка ризику», «рівень ризику» [2].

Подібний підхід до розуміння ризику простежується й у Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», за яким ризик у загальному значенні тлумачиться як «імовірність виникнення негативних наслідків від провадження господарської діяльності та можливий розмір утрат від них», а «прийнятний ризик» – це «соціально, економічно, технічно і політично обґрунтований ризик, який не перевищує гранично допустимого рівня» [3].

Разом із цим у Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю, затвердженеу Наказом Міністерства фінансів Укра-

їни № 684 від 31.07.2015 [4], похідні поняття від терміну «ризик» (виявлений ризик, індикатори ризику, нефіскальні ризику/ризик безпеки, фіскальні ризику, потенційний ризик, оцінка ризику, профіль ризику, ступінь ризику, таргетинг) пояснюються тільки в контексті застосування їх у митному контролі органами Державної фіскальної служби (ДФС) України. Впевнені, що такий підхід не сприятиме формуванню уніфікованих вимог до понятійного апарату державного та недержавного фінансового контролю.

У сфері аудиторської діяльності ризик як поняття пояснюється в Міжнародних стандартах контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (МСА) та в Міжнародних стандартах завдань із надання впевненості (МСЗНВ) тільки в словосполученні за видами [5]:

- аудиторський ризик/audit risk; ризик вибірки/sampling risk; ризик завдання/engagement risk; ризик завдання з надання впевненості/assurance engagement risk; бізнес-ризик/business risk, ризик контролю/control risk; ризик суттєвого викривлення/risk of material misstatement; ризик, не пов'язаний із вибіркою/non-sampling risk; значний ризик/significant risk; ризик невиявлення/detection risk; невід'ємний ризик/inherent risk (Глосарій термінів та МСА 200 «Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до міжнародних стандартів аудиту», МСЗНВ 3000 «Завдання з надання впевненості, що не є аудитом чи оглядом історичної фінансової інформації»);

- чинники ризику шахрайства/fraud risk factors (МСА 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності»);

- процедури оцінки ризиків/risk assessment procedures (МСА 315 «Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища»).

Втім, аналіз вимог МСА та МСЗНВ дає можливість розкрити похідні поняття від терміну «ризик» та проілюструвати їх упорядкування (рис. 2).

Як видно, похідні поняття можна ранжувати (від загального до окремого) виходячи з їхньої семантики так: бізнес-ризик → ризик завдання → ризик завдання з надання впевненості → аудиторський ризик → ризик суттєвого викривлення → невід'ємний ризик → податковий ризик.

Незважаючи на різноманіття понятійних комбінацій зі словом «ризик», наведених у МСА та МСЗНВ, не можна не помітити, що більшість із них є похідними від поняття «ризик аудитора (аудиторський ризик)», який

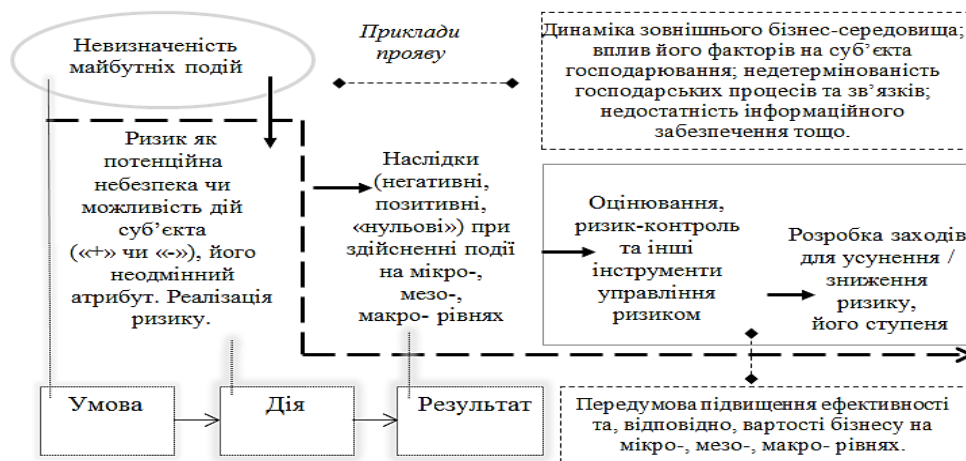

Рис. 1. Покрокова послідовність розкриття ознак категорії «ризик»

Джерело: власна розробка

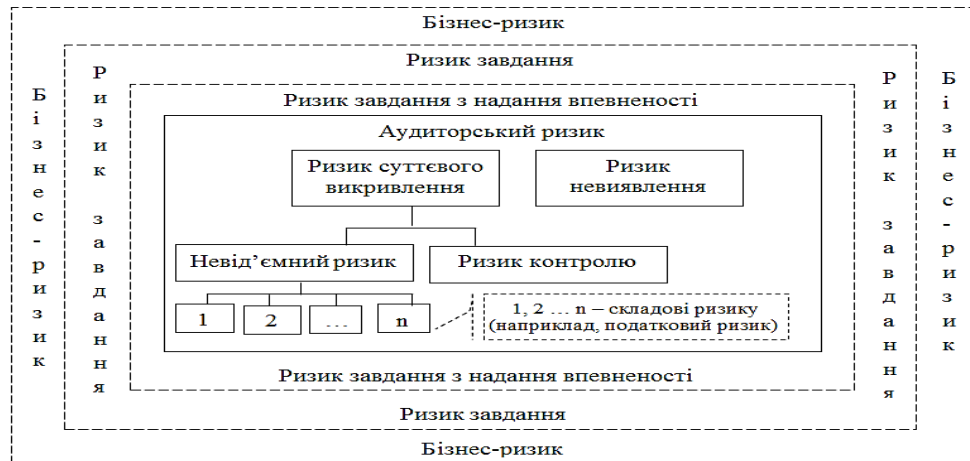

Рис. 2. Загальне впорядкування понять, похідних від терміна «ризик»

Джерело: розроблено на основі [5]

є «функцією ризиків суттєвого викривлення та ризику невиявлення» [5].

У вітчизняній практиці аудиторський ризик зазвичай розглядається скрізь призму його основних компонентів: ризику суттєвого викривлення (властивого/невід'ємного ризику і ризику контролю) та ризику невиявлення за загальноприйнятою факторною моделлю: $AP = BP \times PK \times PN$.

Разом із цим не можна не зазначити, що нині дослідниками аналізуються набагато більше компонентів аудиторського ризику за різними моделями ідентифікації та оцінювання, до того ж пропонується систематизація таких компонентів за багатоманітними критеріями, що, безумовно, збільшує цінність досліджень у заданому напрямі.

Грунтуючись у цілому на логіці МСА та МСЗНВ стосовно визначення аудиторського ризику, дослідимо особливості його сутнісного наповнення у контексті реалізації податкового аудиту. У цьому сенсі дефініцію «аудиторський ризик» варто усвідомлювати, на нашу думку, в дещо іншій модифікації – як ризик того, що аудитор надасть неналежний висновок, якщо інформація стосовно обліку та звітності в системі оподаткування особи, що перевіряється, є суттєво викривленою. Саме з таких позицій розглянемо зміст ризику суттєвого викривлення та зазначимо, що в умовах функціонування податкового аудиту під таким ризиком можна розуміти ризик того, що інформація стосовно обліку та звітності в системі оподаткування особи, що перевіряється, є суттєво викривленою ще до початку виконання податкового аудиту. Інакше кажучи, ризик суттєвого викривлення за його змістовними компонентами (властивий/невід'ємний ризик та ризик контролю) є властивістю суб'єкта господарювання – замовника податкового аудиту. На підставі отриманих результатів з ідентифікації та оцінювання ризику суттєвого викривлення на всіх етапах функціонування податкового аудиту визначається ризик невиявлення – ризик, притаманний особисто аудиторі, його діяльності в процесі виконання завдання (податкового аудиту), сутність якого, на нашу думку, у цілому може усвідомлюватися в значенні, наведеному в Глосарії термінів Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг [5], але з подальшим уточненням аудиторських процедур у сфері оподаткування.

Дослідження специфіки компонентів ризику суттєвого викривлення – властивого/невід'ємного ризику та

ризик контролю у податковому аудиті, їх ідентифікацію та оцінювання варто здійснювати через розуміння суб'єкта господарювання (замовника податкового аудиту) та його середовища. Так, в умовах функціонування податкового аудиту під властивим/невід'ємним ризиком можна розуміти ризик суттєвого викривлення податкової інформації у системі управління господарчою одиницею, який залежить від впливу чинників (зовнішніх, внутрішніх) і зумовлює неефективність ведення бізнесу в цілому та ведення обліку і звітності в системі оподаткування зокрема. Інакше кажучи, властивим/невід'ємним ризиком у податковому аудиті можна назвати податковий ризик платника податків. Разом із цим не можна не зазначити, що в системі податкового контролю податковий ризик – це «ймовірність невиконання (неналежного виконання) платниками податків податкового обов'язку, підтверджена сукупністю наявної податкової інформації» [6]. Таке пояснення дає змогу переконатися у тому, що у сфері державного та недержавного фінансового контролю підходить до розкриття поняття «податковий ризик» не містять принципових відмінностей та у цілому є тотожними.

Під ризиком контролю у податковому аудиті можна вважати ризик того, що суттєве викривлення, яке може виникнути під час розкриття податкової інформації в обліку та звітності в системі оподаткування, «не буде своєчасно попереджено або виявлено та виправлено системою внутрішнього контролю суб'єкта господарювання» [5], що у цілому не суперечить логіці МСА та МСЗНВ.

Звичайно, ідентифікація ризику суттєвого викривлення, його сутність у рамках виконання податкового аудиту найкраще усвідомлюються у контексті чинників, які можуть впливати (прямо чи опосередковано) на його компоненти: властивий/невід'ємний ризик та ризик контролю (табл. 1).

Дані табл. 1 свідчать про те, що суб'єкту господарювання неможливо ухилитися від впливу зовнішніх чинників (політичних, економічних, соціальних, галузевих, регіональних, регуляторних), але враховувати рівень їхнього впливу цілком можливо, як і можливо проводити заходи щодо їх зниження у процесі управління ризиками.

Розгляд чинників указує, що їхній вплив (як правило, досить суттєвий) на господарчу одиницю (об'єкт контролю) спричинює виникнення невід'ємного ризику, який залежно від його складових елементів проявляється у різних варіаціях. Так, в умовах здійснення податкового

Вплив чинників на формування ризику в умовах податкового аудиту

Вид чинників	Стисле розкриття чинників
Зовнішні чинники	
Політичні	Нестабільність державної політики
Економічні	Тінізація економіки на всіх етапах здійснення господарських процесів
Соціальні	Поляризація інтересів сторін у сфері оподаткування, фінансового контролю різних груп соціуму
Галузеві, регіональні	Мінливість умов ведення бізнесу відповідної галузі, регіону (у тому числі попит, конкурентне середовище, сезонність діяльності тощо)
Регуляторні	Постійні зміни та недосконалість податкового, валютного законодавства, нормативно-правових актів та іншого законодавства в контрольній сфері, галузевих нормативів/регуляторів
Внутрішні чинники	
Форма власності	Приватна, колективна, комунальна, державна, змішана форма власності
Організаційно-правова форма суб'єкта господарювання	Господарські товариства, приватні підприємства, фермерські господарства, дочірні підприємства, кооперативи, відокремлені підрозділи без статусу юридичної особи, об'єднання підприємств, бюджетні установи, громадські та благодійні організації та інші
Засновники суб'єкта господарювання	Фізичні/юридичні особи; резиденти/нерезиденти; частина у статутному капіталі; форма внеску; наявність заборгованості засновників; інформація про інші корпоративні права засновників тощо
Специфіка формування статутного капіталу	Розмір статутного капіталу (при зміні розміру – аналіз причин зміни); інформація про володіння суб'єктом господарювання корпоративними правами інших суб'єктів господарювання та розкриття сум отриманих дивідендів, відсотків та інших видів доходів або втрат (аналіз причин утрат, моніторинг доходів за видами) тощо
Організаційна структура управління	Розкриття організаційної структури управління юридичної особи з виділенням та поясненням статусу (у тому числі у сфері оподаткування) відокремлених підрозділів (філій) за їх місцем знаходження тощо
Наявність пов'язаних осіб	Визначення пов'язаних осіб за критеріями, вказаними у пп. 14.1.159 п. 14.1 ст. 14 ПКУ; їх статус, місцезнаходження, види операцій тощо
Кадрова політика	Чисельність працюючих з їх розподілом на категорії (керівники, фахівці, службовці, робітники), низький рівень професійної компетентності посадових осіб з питань оподаткування тощо
Діяльність за видами суб'єкта господарювання	Види діяльності за КВЕД та види діяльності, які фактично здійснював суб'єкт господарювання; наявність ліцензій/патентів/дозволів, якщо це передбачено законодавством для виду діяльності, який має здійснювати суб'єкт господарювання. Наявність умов виконання господарської діяльності (наприклад, наявність складських, виробничих, торговельних приміщень; виробничого обладнання; транспортних засобів; достатність трудових, фінансових, матеріальних ресурсів тощо)
Спосіб фінансування	Джерела, обсяг та терміни кредитування; інвестування за видами та обсягами інвестицій тощо
Основні контрагенти	Основні контрагенти суб'єкта господарювання, види та обсяги операцій, стан розрахунків із контрагентами, наявність сумнівної та безнадійної заборгованості (аналіз даних реєстру суб'єктів господарювання, з якими у платник податків перебував у господарських відносинах), недостатність інформації про діяльність контрагентів тощо
Облікова політика	Облікова політика, що прийнята суб'єктом господарювання для застосування в облікових підсистемах – бухгалтерському, податковому, управлінському обліку; її відповідність у цілому стратегії суб'єкта підприємницької діяльності та цільовим установкам бізнесу зокрема
Фінансовий стан суб'єкта господарювання	Оборотний та необоротний капітал, джерела формування капіталу (склад, структура, динаміка), фінансова стійкість, платоспроможність, ліквідність суб'єкта господарювання. Спрямовання чистого прибутку на розвиток діяльності чи на інших суб'єктів господарювання
Податкова політика підприємства	Застосування податкових пільг; «0» ставки з ПДВ; податкове навантаження платника податків, моніторинг справляння податкових платежів у динаміці років; податкове планування; аналіз ефективності податкової політики; податкова оптимізація
Показники звітності	Аналіз показників фінансової та податкової звітності, їх співставлення; виявлення ризиків, у тому числі податкових, які в структурі аудиторського ризику є невід'ємною частиною властивого ризику
СВК	Організаційна структура та інші компоненти СВК (середовище, процедури контролю тощо)

Джерело: власна розробка

аудиту найбільш значимим складником невід'ємного ризику виступає такий вид підприємницького ризику в його багаторівневій системі відліку, як податковий ризик платника податків (підприємницький ризик/бізнес-ризик → фінансовий ризик → податковий ризик), ідентифікація та оцінка якого мають велике значення в управлінні аудиторським ризиком. Звичайно, оцінювання податкового ризику, втім, як і оцінювання інших компонентів невід'ємного ризику в структурі ризику суттєвого викривлення та аудиторського ризику в цілому, «має відбуватися протягом усього періоду виконання завдання шляхом здійснення таких аудиторських процедур, як: подання

запитів суб'єкту господарювання; аналітичні дії; спостереження та інспектування» [5].

Висновки. Таким чином, узагальнення законодавчих та інших нормативно-правових актів, наукових здобутків попередників дало змогу розкрити проблемні аспекти тлумачення дефініції «ризик» в умовах імплементації податкового аудиту; ідентифікувати, оцінити аудиторський ризик та визначити вплив на його компоненти зовнішніх і внутрішніх чинників. Переконані, що дане дослідження уможливило науковий пошук у напрямі подальшого розкриття концептуальних, теоретико-методологічних засад ризику у сфері податкового аудиту.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України № 1702-VII від 14.10.2014. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18/page>.
2. Критерії ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення: Наказ МФУ № 584 від 08.07.2016. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1047-16/para16#n16>.
3. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» № 877-V від 05.04.2007. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/877-16/page>.
4. Порядок здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю: Наказ МФУ № 684 від 31.07.2015. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ru/z1021-15/para13#n13>.
5. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, видання 2015 року. Ч. 1, 2. URL: http://apu.com.ua/files/temp/Audit_2015_1_2.pdf.
6. Рекомендований порядок взаємодії підрозділів ДФС при комплексному відпрацюванні податкових ризиків з податку на додану вартість: Наказ ДФС України «Про забезпечення комплексного контролю податкових ризиків із ПДВ» № 543 від 28.07.2015. URL: <https://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/gna/6370-543.html>.

ПОНЯТИЕ «РИСК» В СФЕРЕ НАЛОГОВОГО АУДИТА

Аннотация. В статье на основе анализа законодательных и других нормативно-правовых актов, научных достижений предшественников исследованы проблемные аспекты понимания дефиниции «риск» и компонентов риска в сфере функционирования налогового аудита. Рассмотрена идентификация аудиторского риска в контексте влияния на его компоненты внешних и внутренних факторов. Отмечено, что осмысление риска в рамках налогового аудита должно происходить на основании комплексного подхода с раскрытием гносеологических, онтологических аспектов и логики его исторического развития.

Ключевые слова: налоговый аудит, аудиторский риск, компоненты риска, идентификация и оценка риска, влияние факторов, модификация.

THE CONCEPT OF «RISK» IN THE FIELD OF TAX AUDIT

Summary. In the article, based on the analysis of legislative and other normative legal acts, scientific achievements of predecessors, problematic aspects of understanding the definition of "risk" and risk components in the sphere of tax audit functioning were investigated. The identification of audit risk in the context of the impact on its components of external and internal factors is considered. It is noted that the comprehension of risk within the framework of the functioning of the tax audit should take place on the basis of an integrated approach with the disclosure of epistemological, ontological aspects and the logic of its historical development.

Key words: tax audit, audit risk, risk components, identification and risk assessment, the impact of factors, modification.

УДК 37.018.43:004.738.5

Ахновська І. О.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва, корпоративної
та просторової економіки
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Akhnovska I. O.

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Entrepreneurship,
Corporate and Spatial Economics
Vasyl` Stus Donetsk National University*

ВІРТУАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ У СІМЕЙНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Анотація. У статті розглянуто поняття «віртуальні комунікації». Проаналізовано, як здійснюється комунікативний процес у середовищі Інтернет. Поняття «відкрита освіта», «відкрите навчання» і «дистанційне навчання» по-різному трактуються різними вченими. Багато вчених отождествлюють поняття «відкрита освіта», «онлайн-освіта», «віртуальна освіта». Проаналізовано основні характеристики віртуальних комунікацій та їх тенденції у сучасних умовах.

Ключові слова: віртуальні комунікації, відкрита освіта, дистанційна освіта, навчання.